

Znárodnění Nového Stránova a jeho další osudy během období komunismu

Alena NACHTMANNOVÁ

ANOTACE: Příspěvek se na příkladu jednoho památkového objektu snaží zmapovat průběh znárodnění hradů a zámků ve druhé polovině 40. let 20. století a jejich další osudy. Rodina Šimonkových, které Nový Stránov patřil, se počítala mezi tzv. průmyslovou šlechtu a byla zcela loajální k Československé republice. Majetek jí byl na základě revize první pozemkové reformy zabaven v několika krocích během roku 1949. Předkládaný článek mapuje tento proces zejména na základě archivních pramenů z fondů Státní památková správa a Státní památková správa – dodatky a na základě osobních vzpomínek členů rodiny Šimonkovy. Další osudy zámku zachycují kromě již zmíněných archivních fondů také materiály uložené ve spisovém archivu Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště středních Čech v Praze.

Ve druhé polovině 40. let 20. století došlo v Československé republice v rámci procesu znárodnění k zestátnění nemovitých a movitých památek v rozsahu, jaký nemá v našich dějinách obdoby. Právním podkladem pro tuto vlnu konfiskací byl jednak dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. z 21. června 1945 týkající se majetku „Němců, Maďarů, kolaborantů a zrádců“, jednak zákon o revizi první pozemkové reformy č. 142/1947 Sb., vydaný 11. července 1947. Posledním ustanovením, na jehož základě bylo konfiskováno již mnohem menší množství objektů a sbírek, byl zákon o druhé pozemkové reformě č. 46/1948 Sb., vydaný 21. března 1948.¹ Zákony provádělo ministerstvo zemědělství,² správou nemovitých památek byla pověřena Národní kulturní komise, zřízená zvláštním zákonem č. 137/1946 Sb. při ministerstvu školství a osvěty právě k těmto účelům. Ta vybrala zvláště umělecky, historicky nebo jinak významné objekty, které byly prohlášeny za tzv. státní kulturní majetek, nad nímž vykonávala přímou správu. V ostatních případech (a jednalo se o většinu šlechtických sídel) se snažila alespoň o dohled, její pracovníci stanovovali podmínky dalšího užívání staveb a také vybírali cenné části mobiliáře pro uchování, popř. vystavení.³ Do osudů konfiskovaných hradů a zámků a jejich mobiliářů ale zasahovala řada dalších institucí, většinou místní působnosti: okresní a místní národní výbory, státní statky a posléze JZD, která přebírala pozemky původně náležející k budovám, ale často i místní organizace KSČ a některé další. Svou roli hrály i zcela osobní vztahy místních úředníků k původním majitelům nemovitostí, jejich oblíbenost nebo naopak neoblíbenost v regionu, osobní animozity apod. Následný osud mnohých památek závisel na nových vlastních a uživatelích, kteří se v některých přípa-



1

dech o svěřený objekt starali, mnohem častěji jej však vnímali jen jako zdroj zisku. Nevýjasněné vlastnické vztahy, které u řady památek panovaly, jen zhoršovaly celou situaci. Předkládaný příspěvek si klade za cíl podrobně zmapovat průběh konfiskací a následné osudy hradů a zámků na příkladu zámku Nový Stránov v majetku rodiny Šimonkových.⁴

■ Poznámky

1 Opomíjíme zde zákon týkající se vyvlastnění majetku hluboké větve Schwarzenbergů č. 143/1947 Sb. zvaný Lex Schwarzenberg, který nesouvisí s naším tématem, a také prezidentský dekret č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku, jenž se k našemu problému také nevztahuje. Seznam dekretů prezidenta Beneše je do-

Obr. 1. Zámek Nový Stránov, pohled od severozápadu, kolem roku 1900. Fotoarchiv NPÚ, GnŘ, n. č. F029127.

stupný na stránkách poslanecké sněmovny <https://www.psp.cz/docs/laws/dek/>. Zde jsou také nejdůležitější dekry ocitovány v úplnosti.

2 Pod jeho kompetenci spadala primárně vyvlastňovaná zemědělská půda a další pozemky.

3 Detailně se touto institucí zabývala Kristina Uhlíková, *Národní kulturní komise 1947–1951*, Praha 2004.

4 Za řadu informací osobního rázu, rodinné vzpomínky a detaily z průběhu konfiskace i ze života vlastníků zámků v posledním období před zánikem tohoto specifického životního stylu děkuji Ing. Jaromíru Šimonkovi. Kromě možnosti této konzultace bylo hlavním důvodem výběru právě zámku Stránova vynikající zachování archivního materiálu.

Zakladatel rodu Josef Šimonek byl typickým příslušníkem tzv. průmyslové šlechty rakouské monarchie z přelomu 19. a 20. století.⁵ Vypracoval se vlastní pílí z prostého úřednického praktikanta ve Škodových závodech, kam nastoupil roku 1882, až na jejich generálního ředitele. (Tento post však zastával až po roce 1919, kdy se mu podařilo získat pro „škodovku“ silného partnera ve francouzském zbrojařském a strojírenském koncernu Schneider et Cie. a zachránit tak předluženou firmu pro nově vzniklý československý stát.) Ještě před koncem války byl J. Šimonek v roce 1918 povýšen na přímluvu barona Škody do šlechtického stavu. Titul však pro něj mnoho neznamenal, naopak se po vzniku Československé republiky aktivně zapojil do politického i hospodářského života a současně budoval rodinný majetek. Kromě předsednictví správní rady Škodových závodů zastával další významné posty: předseda Svazu československých průmyslníků, byl členem správní rady Báňské a hutní společnosti a členem výboru České průmyslové banky, byl také až do své smrti v roce 1934 senátorem za agrární stranu.⁶ V roce 1913 zakoupil Josef Šimonek deskový statek a zámek Lobeč, v roce 1917 Nový Stránov,⁷ roku 1924 lesní statek Houska a v roce 1929 Velký Újezd. Se svou rodinou obýval zámek v Lobči až do své smrti v roce 1934, na Novém Stránově se v roce 1921 usadil jeho syn Ing. František Šimonek.⁸ Ve 40. letech, kam směřuje náš zájem, bydlela rodina Šimonkových, tedy František Šimonek s manželkou Boženou a synem Jiřím, na Stránově. Druhý syn Jaromír se v roce 1944 oženil a odstěhoval se na Lobeč. K zámku v Novém Stránově se vázal velkostatek o výměře (po určitém okleštění po první pozemkové reformě) asi 680 ha se dvěma hospodářskými dvory. Menší z nich se nacházel v Pískové Lhotě u Mladé Boleslavi, budovy většího navazovaly přímo na objekt zámku a tvořily poměrně rozlehlé předzámčí.⁹

Na místě dnešního stránovského zámku vznikla někdy v první polovině 15. století tvrz. Patřila šlechtickému rodu místního významu, který se psal ze Stránova nebo ze Sovojovic. Jaroš ze Sovojovic, jinak ze Stránova, vybudoval asi v letech 1463–1468 na místě tvrze hrad a tehdy se také objevuje název Nový Stránov. V roce 1545 se zámek dostal do majetku rodu Berků z Dubé a ve smlouvě o tomto prodeji se poprvé zmiňuje existence poplužního dvora, ležícího na předhradí.¹⁰ Tyto budovy jsou (samozřejmě po řadě přestaveb) součástí zámekového areálu dodnes. Ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století panství střídalo majitele, až je roku 1642 získal Jan, svobodný pán z Lisova. V této rodině zůstalo panství do roku 1746, kdy je vyženil Jan Václav Přichovský.

Jeho potomci zámek vlastnili do roku 1794 a poté opět několikrát změnil majitele, až jej v roce 1864 koupila hraběnka Marie z Valdštejna, rozená ze Schwarzenbergu. Během tohoto dlouhého období byl původní hrad nejprve přebudován na renesanční zámek (zřejmě na přelomu 16. a 17. století) a některé místnosti vyzdobeny nástěnnými malbami, posléze se dočkal dvou přestaveb barokních. Při druhé z nich, za Jana Václava Přichovského z Přichovic, byla zřízena u zámku barokní zahrada a v roce 1767 vystavěl architekt Filip Heger na předzámčí kostel sv. Václava. Poslední významná přestavba se datuje do let 1890–1894 podle projektu arch. Josefa Schulze. Přestavba umocnila renesanční vzhled stavby a vnější fasáda byla opatřena sgrafitovou výzdobou. Interiér byl uzpůsoben modernímu obývání. Díky tomu zde Šimonkovi již nemuseli dělat žádné zásadní úpravy. V době, kdy rodina zámek získala, se jednalo o poměrně rozlehlý areál tvořený samotným trojkřídly zámekem položeným na konci ostrohu nad údolím Skalského potoka. Před budovou zámku se nacházelo předzámčí, uzavřené částečně ohradní zdí s věžovou bránou. Kolem předzámčí byly umístěny budovy velkostatku včetně několika obytných domů, přímo u zámku stál zámekový kostel. Ve svazích pod zámekem se rozkládal park a zahrady.¹¹

Ke znárodnění majetku rodiny Šimonkovy došlo na základě zákona č. 142/1947 Sb., o revizi první pozemkové reformy, přičemž samotné rozhodnutí o této věci bylo oznámeno majitelům 8. března 1948. Podle tohoto přípisu se mělo převzetí majetku státem týkat všech nemovitostí v majetku rodiny. Stejně jako řada dalších vlastníků nemovitostí se snažili Šimonkovi toto rozhodnutí nějakým způsobem zvrátit, popř. právní cestou napadnout. Zpočátku byla jejich snaha zřejmě úspěšná, protože se jim podařilo 28. března 1949 získat výnos ministerstva zemědělství, na jehož základě byl alespoň zámek a park Nový Stránov vyňat z první pozemkové reformy. Nemáme bohužel žádné archiválie, které by se tohoto jednání týkaly, a ani rodina Šimonkových dnes již neví, jak zmíněná jednání probíhala. Vnitřní zařízení zestátněných hradů a zámků měla být nadále ponechána ve vlastnictví původních majitelů, ale posléze ministerstvo zemědělství rozhodlo, že je jako národní správce převezme Národní kulturní komise (NKK), která vytrídí umělecky nebo historicky hodnotné kusy. Národní správu nad zbytkem mobiliáře pak okresní národní výbory svěřovaly většinou novým uživatelům objektů. I v tomto případě ale měli Šimonkovi zpočátku výjimku: podle důvěrných směrnic ministerstva zemědělství měly být objekty Stránov, Křimice a Roudnice nad Labem (v majetku rodiny Lobkowiczů)

prozatím z tohoto rozhodnutí vyňaty. Obě tato rozhodnutí však měla velmi krátké trvání. O kompletním převzetí zámekového objektu Stránov a všech souvisejících nemovitostí státem rozhodl ministr zemědělství již 27. června 1949 s tím, že objekt bude předán do správy NKK v termínu, který zástupci NKK dohodnou se zástupci ministerstva zemědělství.¹²

■ Poznámky

Nový Stránov navíc reprezentuje velkou skupinu hradů a zámků, které nebyly vybrány pro prezentaci veřejnosti, ale po celé komunistické období sloužily utilitárním účelům. Z toho důvodu jim nebyla ze strany památkářů ani veřejnosti věnována větší pozornost a mnohé z nich zůstávají prakticky neznámé dodnes. O to větší devastace je však obvykle postihla.

5 Problematice nové (či průmyslové) šlechty se dlouhodobě věnuje J. Županič. Jmenujme alespoň jeho problematiku shrnující práce: Jan Županič, *Nová šlechta rakouského císařství*, Praha 2006, a Idem, *Cesty k urozenosti. Nová šlechta v Rakousku-Uhersku*, *Český časopis historický* XIV, 2006, s. 269–303.

6 Skutečný název strany zněl Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu. Používáme pojem, který se vžil a běžně užíval již v době první republiky. Podrobně se osudům Josefa Šimonka věnuje ve své diplomové práci Lucie Durcová, *Josef Šimonek – prezident Škodových závodů* (diplomová práce), Historický ústav FF MU v Brně, Brno 2009.

7 Vklad do desek zemských byl ale proveden až 17. ledna 1919. Národní archiv (NA), fond Státní památková správa (SPS) – dodatky, inv. č. 174, kart. 104.

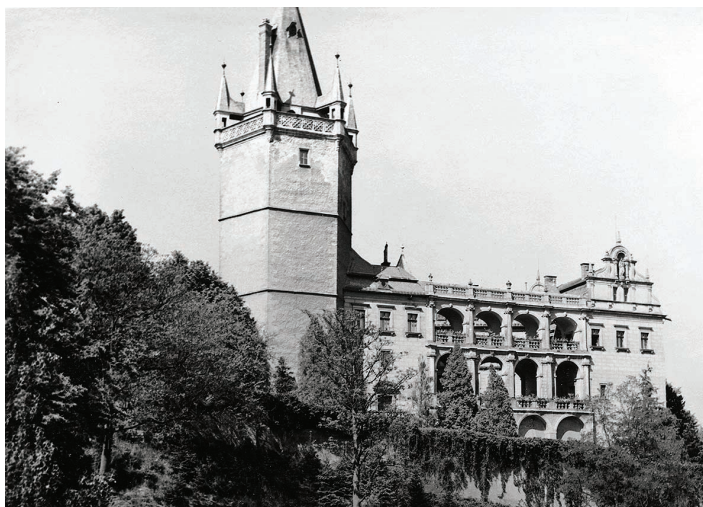
8 Za informace děkuji Ing. J. Šimonkovi. Hrad Houska nebyl nikdy určen k trvalému obývání, majitel jej ale nechal v letech 1924–1928 velkým nákladem opravit „za účelem zachování jeho jako historické památky“. Při této příležitosti byly nalezeny a restaurovány gotické fresky, množství kamenických detailů, byla obnovena sgrafitová výzdoba a vybourány mladší přístavky z gotické kaple. Rodina pak hrad užívala jako letní byt. NA, Ministerstvo školství (MŠ), sig. Pam 30 – Houska, kart. 181.

9 Rudolf Lustig – František Světnička, *Schematismus vel-kostatků v Čechách*, Praha 1933, s. 671–672.

10 NA, Desky zemské větší 1, A14; 8, Q7; 46, B23.

11 Dějinám zámku ani jeho stavebnímu vývoji nebyla dosud v literatuře věnována větší pozornost, chybí také stavebněhistorický průzkum, nelze proto uvést žádné konkrétnější informace o vývoji stavby. Z existující literatury srov. August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze Království českého X*, Praha 1895, s. 358–362. – Pavel Vlček, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha 2001, s. 457–458. – Tomáš Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2009, s. 391–392. – František Bareš, *Soupis památek historických a uměleckých. Politický okres mladoboleslavský*, Praha 1905, s. 318–326. – Jan Žižka, *Oprava fasád zámku Nový Stránov, Památky středních Čech VII*, 1993, č. 3, s. 62–64.

12 Uhlíková (pozn. 2), s. 39–40. – NA, SPS, kart. 537.



2



3

Toto rozhodnutí Šimonkovým nikdo neoznámil, takže celá rodina žila ve falešném pocitu bezpečí až do Vánoc 1949, kdy zámek navštívil oblastní inspektor NKK. Jeho zpráva pro ústředí komise datovaná 27. prosince 1949 vyznívá veskrze překvapeně: majitelé zámku dosud netuší, že jejich nemovitost jim již půl roku nepatří, a stále se odvolávají na březnový výnos MZ. Nicméně mu umožnili prohlédnout jak zámek, tak přilehlý park. Inspektor prohlédl zámek jen povšečně a konstatoval, že je stavebně ve velmi dobrém stavu, pozastavil se však nad faktem, že veškeré vnitřní zařízení má být podle Šimonkových vlastnictvím manželky majitele zámku Boženy. To zřejmě ani nebyla pravda, ale majitelé se snažili za každou cenu zajistit si alespoň zbytky majetku. Na tuto malou lež ostatně v budoucnu nikdo nebral zřetel. Dalším problémem byl podle zástupce NKK fakt, že samotný zámek není nijak zásadně oddělen od budov velkostatku, takže bude třeba stanovit, jakou část ta která instituce převezme.¹³

Přestože oficiální převzetí Národní kulturní komisí stále ještě neproběhlo, navštívil Stránov v únoru 1950 generální inspektor zahrad při této instituci Josef Rublič. Jeho zpráva poskytuje pohled na park a zámeckou zahradu těsně předtím, než započala její poměrně rychlá devastace. Zahrady sestávaly z desetihektarového anglického parku s okrasnou zahradou v bezprostřední blízkosti zámku, dále se zde nacházela dvouhektarová hospodářská zahrada se skleníky a pařeništi, elektrárna, která poháněla vodárnu, a malá zoologická zahrada. Inspektor zmínil mohutné duby a další dřeviny včetně vzácných a dendrologicky cenných. V blízkosti zámku se nacházela růžová zahrada a kvalitně osázená skalka, po podezdívce budovy se pnul klematis. „V úpravě její jeví se láskyplná péče,“ zapsal J. Rublič do jinak strohé zprávy. Ovocná a zelinářská zahrada byla

určena nejen pro zásobování zámecké kuchyně, ale výpěstky odtud šly i na trh, stejně jako květiny ze zdejšího skleníku. Prostor předzámčí byl ohraničen zámeckým kostelem, budovami hospodářského dvora a kancelářskou budovou. Rostly zde staleté lípy a kolem rybníčku platany, na nejvyšším místě se nacházela kašna, při zdi nad kaplí stál kuželník krytý pergolou.¹⁴

V průběhu první poloviny roku 1950 se Šimonkovi nadále snažili zachránit alespoň vnitřní zařízení objektu, případně získat možnost zde i nadále bydlet. Národní kulturní komise i ministerstvo informací, které se snažilo získat zámek do své správy, zprvu souhlasily s tím, že rodina bude moci obývat několik místností, jež je možné oddělit od zbytku budovy. Byl by jim ponechán i mobiliář, kterým byly tyto místnosti zařízeny. Z toho ale vzápětí sešlo a bylo rozhodnuto, že mají obývat jiné, menší pokoje. Zde se však nenacházelo potřebné zařízení a jiný nábytek sem nebylo možné kvůli nedostatku místa nastěhovat. Nakonec bylo rozhodnuto, že si Šimonkovi ponechají ložnici, kuchyni a čtyři další pokoje včetně zařízení, zbytek převezme NKK.

O získání objektu usilovalo ministerstvo informací a osvěty, které zde chtělo zřídit politické školicí středisko v místnostech v 1. a 2. patře, zatímco původní majitel by obýval vyhrazené prostory v tzv. mezaninu, kuchyně by byla užívána společně, historické a umělecké předměty by byly uloženy v oddělených prostorách a uzamčeny. Současně o přidělení zámku žádalo ministerstvo národní bezpečnosti, které jej chtělo využít k uložení archivu. NKK se nakonec přiklonila ke druhému řešení, jež považovala za vhodnější, požadovala totiž, aby vzhledem k celkovému charakteru budovy byl zámek využíván pouze ke kulturním účelům. Smlouva o předání byla sepsána v červnu

Obr. 2. Zámek Nový Stránov, pohled od jihozápadu, 1920–1940. Fotoarchiv NPÚ, GnŘ, n. č. N161029.

Obr. 3. Zámek Nový Stránov, první brána – vjezd do předzámčí, rok 1952. Fotoarchiv NPÚ, GnŘ, n. č. N152762.

1950 (koncept nese datum 20. 6. 1950, originál není ve spisu zachován) s platností od 1. srpna 1950. Podle smlouvy mělo ministerstvo převzít i většinu vnitřního zařízení, které bude užívat a po skončení užívání je v pořádku předá zpět NKK. Tato část smlouvy, jak ještě ukážeme dále, dodržena nebyla. Zdůrazněme, že v této době NKK stále ještě zámek oficiálně nepřevzala.¹⁵

Proti návrhu, že by Šimonkovi zůstali bydlet na zámku, se zásadně postavil Okresní národní výbor v Mladé Boleslavi. Bylo prý naprosto nepřijatelné, aby původní majitelé zůstali v zámku v nájmu, nebo dokonce zadarmo. Pokud se nemohou přestěhovat jinam, ať jsou ubytováni v domku v tzv. zelinářské zahradě. Z celkové dikce dopisu a razance požadavku se zdá, že právě zde působily především osobní antipatie.¹⁶

Samotné převzetí majetku do držby NKK se odehrálo až 26. června 1950, mezitím ale při tragické autonehodě zemřel majitel zámku Ing. František Šimonek. Jako dědicové se uvádějí manželka Božena Šimonková a syn Jiří, mladší syn Jaromír žil v této době na Lobči. Prezenční listina protokolu o převzetí dokumentuje velmi dobře, jaké instituce a jednotlivci se na

■ Poznámky

¹³ NA, SPS, kart. 537.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.



4



5

Obr. 4. Zámek Nový Stránov, interiér místnosti v horním patře věže s hvězdicovou klenbou a nástěnnými malbami, zde již značně poškozenými, rok 1952. Fotoarchiv NPÚ, GnŘ, n. č. N152759.

Obr. 5. Zámek Nový Stránov, pohled na věž záměckého kostela od severu, stavba již nese zřetelné známky poškození, rok 1952. Fotoarchiv NPÚ, GnŘ, n. č. N152753.

převzetí majetku do státní správy podílely, popř. měly zájem se stát novými vlastníky objektu. Oficiálnímu předání zámku do pravomoci NKK byli přítomni zástupci Místního národního výboru Jizerní Vtelno (v jeho katastru se zámek nalézá), Okresního národního výboru Mladá Boleslav, ředitelství Československých státních lesů a statků, n. p., v Mladé Boleslavi a v Bezně – tato instituce převzala pozemky náležející ke Stránovu včetně většiny záměckého parku i s některými budovami. Dále se aktu účastnili zástupci ministerstva techniky, ministerstva zemědělství a ministerstva národní bezpečnosti a samozřejmě Národní kulturní komise, jejíž zájmy zde zastupovali Bohumil Patka a Ing. Bohumil Holub. Jednání se měli zúčastnit i zástupci dalších organizací, kteří se ale nakonec nedostavili. Jednalo se o místní organizaci KSČ z Jizerního Vtelna, Okresní sekretariát KSČ v Mla-

dě Boleslavi, Krajský národní výbor Praha, Krajský výbor KSČ Praha, Státní památkový úřad, Státní archiv zemědělský, Státní úřad pro věci církevní, Archiv ministerstva vnitra a Národní správu velkostatku Stránov. Za majitele se jednání účastnil Ing. Jiří Šimonek společně se svým právníkem JUDr. Jaromírem Häckelem.

Podle zápisu měl být do vlastnictví NKK předán celý záměcký objekt s nádvořím, kostelem a okolními objekty (budovy velkostatku na obvodu předzámčí), s parkem, zahradami, lesem a příslušnými cestami, a to včetně vodárny a vodovodu. Ostatní nemovitosti velkostatku již převzaly Československé státní statky, avšak NKK požadovala jejich předání s tím, že na pozemcích bude i nadále hospodařit Státní statek Bezně.¹⁷ O zámek s parkem se na místě přihlásil zástupce ministerstva národní bezpečnosti s argumentem, že zde bude uložen archiv a zřízeny příslušné prostory pro badatele. Národní kulturní komise s takovým uspořádáním souhlasila, oba její zástupci stále zdůrazňovali historický význam stavby, kterou je možno využít pouze pro kulturní účely. Všichni zúčastnění se pak shodli na tom, že rodina Šimonkových se musí urychleně vystěhovat. Ti naopak žádali lhůtu, aby si mohli zajistit byt v Mladé Boleslavi, a požadovali také uhrazení

nákladů na vystěhování, úpravu nového bytu, popřípadě řešení daní a dlužných poplatků vázaných k objektu, jež nebyli schopni splatit. Jejich žádost podpořil předseda MNV v Jizerním Vtelně Josef Mikeš, který ji sice zdůvodnil nutným urychlením celého procesu, ale z dalších spisů i vzpomínek rodiny Šimonkovy jasně vyplývá, že se prostě lidsky snažil ulehčit rodině, již znal po celý život a která se ocitla v těžké situaci.¹⁸

Ještě před předáním objektu Národní kulturní komisi byl pořízen soupis movitého vybavení a byla na něj uvalena národní správa. Příslušná komise se sešla 24. dubna 1950 a účastnili se jí zástupce ONV v Mladé Boleslavi, MNV Jizerní Vtelno, zástupce Národní kulturní komise a kastelán z Hrubého Rohozce jako oblastní

■ Poznámky

17 Domy čp. 2, 3 a 6 v záměckém areálu převzala NKK od ministerstva zemědělství 6. 11. 1950. Domy čp. 1 a 5, které zůstaly nejdéle z celého areálu v majetku rodiny Šimonkových, převzala NKK 6. 4. 1951 spolu s dalšími pozemky zapsanými jako zahrada, cesty a pastvina, celkem v rozloze 3,27 ha. NA, SPS, kart. 357.

18 NA, SPS – dodatky, inv. č. 174, kart. 104 a vzpomínky Ing. J. Šimónka.

inspektor NKK. Za rodinu majitelů se jednání účastnil Jiří Šimoněk a jeho právní zástupce. Ten se hned zpočátku odvolal proti konání komise s tvrzením, že vlastně není žádný důvod sepisovat soukromý osobní majetek rodiny, a žádal vyčkat do rozhodnutí příslušných úřadů. Za toto stanovisko se opět postavil pouze předseda MNV Josef Mikeš. Oblastní inspektor NKK naopak prohlásil, že na takovou žádost nelze brát zřetel a soupis je nutno neodkladně provést. Zástupce NKK chtěl vyčkat na rozhodnutí příslušných úřadů.

Ačkoliv byla předchozí rozhodnutí úřadů doručována s dlouhým zpožděním, ve věci soupisu mobiliáře rozhodl ONV Mladá Boleslav neprodleně. Rozhodnutí o zavedení národní správy na veškeré vnitřní vybavení zámku Stránova nese datum 26. dubna 1950. K tomuto zařízení se počítal nábytek, koberce, lustry, knihovny, obrazy, záclony, sošky, kuchyňské a stolní nádoby, přístroje apod. V odůvodnění je uvedeno, že „*zajištění plynulého chodu hospodářského života vyžaduje, aby i vnitřní zařízení tohoto zámeckého komplexu zůstalo zachováno v objektu*“. Další osudy stránovského mobiliáře dodávají tomuto prohlášení trpkou příchutí. Ze soupisu mělo být podle rozhodnutí ONV v Mladé Boleslavi vyňato „*šatstvo, prádlo, vnitřní obsah nábytku a veškeré svršky*“. Šimonkovi byli posléze vyzváni, aby si požádali o vynětí části zařízení zámku ze soupisu. Jednalo se o zařízení místností, které měla rodina podle původních návrhů obývat; z toho sice nakonec sešlo, ale příslušné zařízení jim nakonec bylo předáno. Kompletní soupis vnitřního zařízení byl pořízen 22. května 1950 a jako národní správce jej převzala NKK (formálním majitelem stále zůstávala rodina Šimonkových). Následně 6. července téhož roku vytřídila NKK 41 inventárních položek, které byly převezeny do sběrný v Mnichově Hradišti. Pod jednou položkou se většinou ukrýval jeden kus nábytku, vzácněji šlo o nábytkový soubor, jako byly dvě neorenesanční židle, biedermeierová sedací souprava apod. Kromě nábytku bylo mezi vytříděnými předměty několik obrazů, koberec, příkrývka nebo mešní souprava. Zbýlých asi 600 položek převzal výměrem ONV v Mladé Boleslavi z 25. září 1950 nový uživatel zámku – ministerstvo národní obrany. V tomto případě byl soupis pořízen mnohem obecněji: pod jednou položkou se mohla skrývat i kompletně zařízení koupelna (č. 521). Jedinou problematickou položkou byla intarzovaná skříň z roku 1615, již pracovníci NKK považovali za zvláště cennou, v níž ale byla umístěna urna s popelem Františka Šimonka. NKK ji sice zařadila do soupisu vytříděných předmětů, ponechala ji však prozatím na místě. Vzhledem k tomu, že urna byla uvnitř skříňně upevněna, rozhodli nakonec zástupci

NKK, že skříň převážena nebude, a ta poté skutečně zůstala v majetku původních majitelů. Její předání paní Šimonkové povolil ONV po několika žádostech v říjnu 1950.¹⁹

Poslední soupis předmětů ze Stránova byl pořízen 25. října 1950; jednalo se o přírodopisné sbírky, které během života postupně shromáždil František Šimoněk. Kromě různých paroží a vycpaných zvířat šlo o sbírku mušlí, motýlů, brouků, ptačích hnízd a vajec. Sběrka byla předána do muzea v Mnichově Hradišti a posléze do muzea v Bělé pod Bezdězem.²⁰

Rozhodnutím Národní dislokační komise ze 17. dubna 1951 byl zámek přidělen Ústřednímu národnímu výboru Praha pro sociální účely, přičemž ÚNV měl být uživatelem, NKK nadále správcem zámku jako státního kulturního majetku.²¹ Proti rozhodnutí protestoval jak ONV Mladá Boleslav, tak NKK s tím, že zámek má být užíván pouze ke kulturním účelům, a to na základě usnesení vlády z 11. července 1950 a podle zákona č. 137/1946 Sb. O zámek navíc v téže době projevil zájem Krajský národní výbor Praha, který zde chtěl umístit archiv, své depozitáře zde chtěly mít i Ústřední archiv ministerstva vnitra i samotné ministerstvo vnitra. Přestože tento způsob využití zcela odpovídal původně deklarovanému účelu a nevyžadoval by žádné přestavby či úpravy ani neznamenal ohrožení pro cenné stavební prvky, bylo nakonec rozhodnuto ve prospěch Ústředního národního výboru Praha, který se rozhodl umístit sem dětský domov. Přitom zástupci NKK od počátku poukazovali na fakt, že objekt je pro ubytování dětí nevhodný, je příliš tmavý, chladný a stinný, což naopak umístění archivu zcela vyhovuje. Navíc ubytování většího počtu dětí vyžadovalo poměrně velké stavební zásahy se značným nákladem. Veškerá snaha památkářů o ochranu cenné stavby se mýjela účinkem. ÚNV v Praze převzal zámek k užívání pro dětský domov od 1. července 1951, přesto nese zápis z komise, která měla rozhodnout o vhodnosti objektu pro tyto účely, až datum 10. prosince 1951. Přizvaný lékař souhlasil s názorem památkářů, že objekt není příliš vhodný pro dětský domov, a zdůraznil, že zde po poměrně rozsáhlých úpravách, k nimž mělo patřit i zavedení ústředního topení do celého objektu, může být ubytováno nejvýše 80–85 dětí. Nakonec sem ale bylo umístěno 100 dětí. Komise stanovila směrnice pro úpravu celého objektu: ve druhém suterénu měla být zřízena prádelna, žehlárna a další příslušenství, zbytek měl sloužit jako sklepy; prostory v prvním suterénu měly sloužit jako sklepy na uhlí a kotelnu, zbytek měl být adaptován na byt správce, dílnu a montovnu. V přízemí mělo být sloučeno několik místností a vytvořena velká prostora pro kuchyni, jídelnu a spižírnu. Jižní strana přízemí měla sloužit jako kancelář, sbo-

rovna, čekárna a ordinace. V mezipatře měl být umístěn byt ředitele, přičemž by chodba byla rozdělena příčkou, dále zde měly být umístěny pokoje pro personál. V prvním patře mělo být 50 lůžek pro děti a jeden pokoj izolace se zvláštním příslušenstvím a pevným oknem, které mělo být probouráno do vedlejšího pokoje. Ve zbytku chodby měla být umístěna umývárna a záchody. Ve východním traktu měla být zřízena lázeň s 12 umývadly, vanami a 4 sprchami, výtahový prostor měl být zrušen a přestavěn na předsiňku a záchod.²² Pokoj při hlavním schodišti měl sloužit personálu, rohová místnost na východní straně jako společenský prostor. Ve druhém patře měly být místnosti pro personál, umývárna s 20 umývadly, sprchami a záchody, v prostoru výtahu opět měla být zřízena předsiň a záchod. Ústřední topení mělo využít bývalou kotelnu někdejšího teplovzdušného topení, jeho hlavní „tura“ měla být vedena zrušeným jídelním výtahem. Zvláštní důraz byl kladen na ochranu cenných částí stavby: empírová a barokní kamna měla být zašalována prkny nebo obezděna, rokoková kamna v bytě správce měla být ponechána odkrytá; místnost s renesančními malbami v nejvyšším patře věže, která byla označena jako nejkrásnější v celém zámku, měla být zcela vyloučena z provozu, děti sem měly chodit nejvýše po deseti a v doprovodu dospělých. Místnost s profilovaným gotickým portálem měla sloužit jako knihovna; místnosti s nástěnnými malbami v přízemí měly být buď zcela vyloučeny z provozu, nebo vyhrazeny pro administrativní účely bez přístupu dětí. Malby měly být chráněny. Přestože soupis podmínek k užívání podepsal jak nový vlastník, tedy ÚNV Praha, tak uživatel, jímž byl dětský domov, již v roce 1954 bylo při prohlídce objektu konstatováno, že empírová kamna nejenže nebyla zašalována či jinak chráněna, ale byla vybourána. Horní místnost ve věži s nástěnnými malbami byla sice uzavřena a nepoužívala se, ale také ji nikdo nekontroloval, stejně jako nádrž na zadržování dešťové vody umístěnou nad ní. Ta kvůli zanedbané údržbě protekla a průsakem vody utrpěly nástěnné malby v místnosti pod ní

■ Poznámky

19 NA, SPS – dodatky, inv. č. 174, kart. 104; SPS, kart. 537. Paní Božena Šimonková se ze zámku odstěhovala na místní faru, kde nějaký čas bydlela. Později se přestěhovala k synovi do Lobče. Starší syn Jiří se odstěhoval do Mladé Boleslavi. Rodina mladšího syna Jaromíra žila (a dosud žije) v Lobči.

20 NA, SPS – dodatky, inv. č. 174, kart. 104.

21 NA, SPS, kart. 537.

22 Jednalo se o poměrně unikátní výtah konstruovaný na míru při přestavbě zámku v 90. letech 19. století. Za údaj děkují rodině Šimonkových.



6

natolik, že výmalba začala opadávat. Podlahu v místnosti napadla houba. Pracovníci památkové správy nařídili okamžitou nápravu, o jejím provedení ale nemáme informace. Její součástí bylo zřejmě zabílení nástěnných maleb, které byly znovu „objeveny“ až při opravách věže v nedávné době.²³

Současně s předáním zámku pro dětský domov se ze strany památkářů objevila snaha alespoň část cenné a zajímavé stavby zpřístupnit návštěvníkům. Autorem konceptu byl dr. Zdeněk Zenger, který navrhoval vyloučit z provozu dětského domova některé prostory, zejména přízemní místnost ve věži s nástěnnými malbami, dva pokoje ve východním křídle s původními renesančními portály a renovovanými klenbami včetně kaple a již zmíněný klenutý prostor v posledním patře věže s malířskou výzdobou. Pro veřejnost by podle něj bylo zajímavé i nádvoří s arkádami, z nichž je výjimečně krásný výhled do krajiny. Zástupci hlavního města Prahy ale veškeré snahy o zpřístupnění části zámku odmítli s odvoláním na hygienické standardy provozu dětského domova.²⁴

Při zřizování dětského domova se však příliš nedbalo na možnost pohybu dětí venku: park byl sice také v majetku NKK, užíval ho ale Státní statek Bezno, od 10. února 1956 JZD Jizerní Vtelno. V obou případech však bylo užívání spíše iluzorní, protože ani jeden zemědělský podnik neměl využití pro svažitě pozemky, osázené navíc vzácnými dřevinami, do nichž se mohlo zasahovat jen po schválení NKK. Iluzorní byla ovšem také povinná údržba parku. Naopak dět-

ský domov o užívání parku stál, neměl však prostředky ani zájem a možnosti provádět zde údržbu. V květnu 1955 konali zástupci památkové správy prohlídku stránovského parku a konstatovali, že dříve označené závady odstraněny nebyly, okolí zámku je zpustlé, na zámku není zahradník ani žádný personál, který by se údržbě parku věnoval. Devastace pokračovala poměrně rychle, takže 30. listopadu 1957 bylo rozhodnuto, že děti nadále nemají park využívat, zejména proto, že celá řada stromů je poškozená a hrozí nebezpečí úrazu. Domov si navíc zřídil před zámkem hřiště bez jakéhokoliv povolení a právě v okolí tohoto hřiště se nalézalo nejvíce poškozených stromů. Dřeviny ale netrpěly pouze povětrností a nedostatkem údržby, problémem byl hlavně pohyb dětí bez dozoru a blízkost hřiště, kdy děti poškozovaly stromy a keře při míčových hrách, popř. záměrným vandalstvím. Na tuto skutečnost upozorňoval konzervátor dr. K. Jiráček v květnu 1957 jak personál dětského domova, tak jeho zřizovatele ONV Praha 6. Zatímco památkáři požadovali, aby byl park převeden do přímé správy Státní památkové správy, ONV Praha 6 navrhoval, že park převeze, a to včetně všech nemovitostí, které dětský domov užívá nebo by měl zájem užívat, a pak se bude o svěřené nemovitosti řádně starat. K převzetí zřejmě došlo, na údržbě parku se ale nic nezměnilo. Materiály ze spisového archivu středočeského pracoviště Národního památkového ústavu odrážejí postupnou devastaci parku i zeleně na předzámčí.²⁵

Obr. 6. Zámek Nový Stránov, pohled do interiéru zámec-kého kostela, který je dosud plně vybaven a nenesl známky poškození, rok 1952. Fotoarchiv NPÚ, GnŘ, n. č. N152754.

Ta se ostatně nevyhnula ani budovám kolem předzámčí a nakonec ani samotnému zámku. Uživatelé sice budovy chtěli mít v držení, neza-cházeli s nimi ale jako dobří hospodáři, ať už jim chyběly prostředky, nebo zájem. Samotný zámek užíval nadále dětský domov zřízený ONV Praha 6, ale správcem objektu byla stále SPS. Vznikla tak dvojkolejnost, která sice svědčila alibismu úředníků, pro samotnou stavbu ale byla velmi nešťastná. SPS totiž v objektu neustanovila žádného správce, protože ho sama ne-užívala, dohled měl pouze oblastní správce Fr. Vrečko, kastelán z Veltrus. Poté, co byli oblastní správci pro kraj Praha v letech 1955–1956 zrušeni, nedohlížel už na stav objektu vlastně nikdo. Podle zprávy z listopadu 1955 byly poškozené omítky i břidlicová krytina na střeše, dřevěná špalíčková dlažba v průjezdu byla shnilá, cementový potěr dvora místy chyběl, zbytek byl popraskaný, zatékalo do sklepů a suterén-ních dílen, podlaha ve věžní místnosti byla na-dále ničena dřevokaznou houbou. Školský od-bor ÚNV hl. m. Prahy sice požádal ministerstvo kultury o finanční pomoc na opravu zámku, do-stalo se mu ale odpovědi, že o zámek se má starat uživatel, tedy ONV Praha 6. Tam však potřebnou částku 1 170 000 Kčs nebylo možno najít. Státní památková správa se alespoň za-vázala poskytnout 70 000 Kčs na nejnutnější opravy. Chátrání celého objektu však pokračo-valo. Ještě v roce 1955 vyhořely domy čp. 5 a 6 na předzámčí. Dům čp. 6 sice opravila Státní plemenářská stanice, která užívala zdejší stáje pro chov býků, dům čp. 5 však měl být zdemo-lován. Jako zbořeníště se uvádí také dům čp. 3. Ohradní zeď kolem parku se na několika mís-tech sesula a park začal sloužit okolním oby-vatelům jako skládka a zdroj dřeva. Pracovníci památkové péče, kteří se snažili zamezit káce-ní vzácných stromů, se za této situace stávali pouze terčem nevybíravých reakcí. I jejich opa-kané snahy o zřízení místa správce, který by dohlížel na park a přilehlé budovy, se měly účinkem.²⁶

■ Poznámky

23 NA, SPS, kart. 537. Za informace o nástěnných malbách děkuji rodině Šimonkových.

24 Tamtéž.

25 NA, SPS, kart. 537, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, spisový archiv, složka Nový Stránov.

26 NA, SPS, kart. 537.

Na základě zákona č. 22/1958 Sb. byla likvidována Státní památková správa, která postupně převedla památky ve své správě do pravomoci krajských národních výborů, zatímco metodické působení v památkové péči měl nadále vykonávat nově vzniklý Státní ústav památkové péče a ochrany přírody.²⁷ V případě zámku Stránov došlo k delimitaci 10. října 1960. Samotná budova zámku a přilehlé pozemky byly předány do správy ONV Mladá Boleslav 24. června 1961. O zbývajících pozemky, objekty na předzámčí a cesty se podělily Státní statek, n. p., Mladá Boleslav a jeho nástupce Krajská správa státních plemenářských stanic v Praze a JZD Jizerní Vtelno. Podle předávacího protokolu byl interiér zámku v dobrém stavu, protože se o něj staral dětský domov, exteriér budovy byl ale sešlý a celkově ve špatném stavu. Břidlicové střechy byly silně poškozené, stejně jako oplechování střechy, okapové žlaby a svody. Srážková voda pronikala dovnitř a ničila bednění i krovovou konstrukci. Vnější omítky byly odulé a místy opadané až na zdvo. Ochranná zeď kolem zámku se místy rozpadala, prostor předzámčí byl neupravený a zarostlý. Ředitelka dětského domova usilovala o to, aby byl park domovu přidělen pro zřízení hřiště, které dětskému domovu stále ještě chybělo.²⁸ V dopise adresovaném ONV v Praze 6 ujišťovala, že se dětský domov o plochu bude starat, nechá ji vyčistit, upravit a vykácet uschlé stromy. Zbytek oprav byl naplánován do roku 1965. V roce 1962 k nějakým dílčím opravám došlo a následovaly další drobné udržovací práce, na celkovou opravu se však prostředky nenašly.²⁹

V roce 1961 proběhlo také převedení movitého vybavení do socialistického vlastnictví (do této doby byli formálními vlastníky stále Šimonkovi). Z původních asi šesti set inventárních čísel, která byla ponechána na počátku 50. let jako užitkové vybavení, se jich zde v roce 1961 nacházelo pouhých 12(!). Zástupci SPS se ohradili, že tento problém se týká ministerstva národní bezpečnosti a dalších uživatelů objektu, kteří byli národními správci vybavení, popř. za něj převzali zodpovědnost, a problém se pak již více neřešil. Z jedenačtyřiceti inventárních čísel převeznených na Mnichovo Hradiště byla jedna položka převedena na hrad Kost, pět dalších nebylo dohledáno.³⁰

Zatímco samotný zámek a budovy kolem předzámčí byly užívány, a proto alespoň minimálně udržovány, byl kostel nacházející se na předzámčí vlevo od vstupu do zámku ponechán postupně destrukci. Již během předávání objektu Národní kulturní komisi v roce 1950 žádal předseda MNV v Jizerním Vtelně, aby byl kostel ponechán v užívání zejména pro potřeby

pohřbů, protože v Jizerním Vtelně žádný kostel nebyl. Z toho důvodu bylo na místě ponecháno vnitřní zařízení včetně většiny bohoslužebných potřeb a nebyl pořízen ani soupis předmětů.³¹ Ten byl sestaven až v roce 1962 v rámci jednostranného opatření, jímž SPS v likvidaci převedla zařízení kostela na ONV v Mladé Boleslavi. Budova kostela byla předána společně s budovou zámku. Kostel ale byl značně poškozený již v předchozích letech: v roce 1956 vyžadovala střešní krytina okamžitou opravu, k níž zřejmě nedošlo, v roce 1961 byl kostel označen jako sešlý, přičemž věž údajně hrozila zřícením. 27. prosince 1961 bylo upuštěno od památkové ochrany objektu. Přesto v kostele nadále zůstávala většina vnitřního zařízení, pouze část byla v roce 1962 předána vikariátnímu úřadu v Kolíně. Celý stav ještě zhoršila parta místních kluků, kteří se do kostela vloupali a poničili vnitřní zařízení včetně varhan. Zkázou dokonala vichřice v únoru 1967, která strhala kusy střechy i omítek. Následující dvě desetiletí let se nesly ve znamení marného boje památkářů o záchranu cenné rokokové stavby, která pro všechny ostatní zúčastněné znamenala jen zbytečnou přítěž. Na počátku 70. let se alespoň podařilo přesunout zbytky mobiliáře kromě varhan do restaurátorských dílen, na opravu stavby však chyběly střídavě prostředky, pracovní síly a dobrá vůle. Na lepší časy se začalo blýskat v roce 1973, kdy byl zpracován projekt na adaptaci kostela na přednáškovou a promítací síň dětského domova. Uvažovalo se dokonce o přebudování celého zámku na „luxusní cizinecké ubytovací zařízení“, přičemž kostel by se po opravě mohl vrátit původnímu účelu. Ze všech těchto projektů sešlo a chátrání kostela pokračovalo. Nakonec 20. května 1987 podala Městská správa obvodního Národního výboru v Praze 6 žádost o demoliční výměr. Středisko pro ochranu památek ale demolici nepovolilo. V té době se však již jednalo pouze o ruinu se zřícenou střechou.³²

V roce 2003 se stránovský zámek vrátil do rukou potomků původních majitelů společně se zámek v Lobči a hradem Houskou. Na zámku je od roku 2004 zpřístupněna veřejnosti prohlídková trasa, konají se zde také nejrůznější kulturní a společenské akce. Kostel se podařilo majitelům zcela obnovit, postupně probíhá také úprava rozlehlého předzámčí a přilehlých zahrad.³³

Na předchozích řádcích jsme se na příkladu jedné stavby pokusili v detailu ukázat osud mnoha českých památek během čtyřiceti let totalitního režimu. Na počátku se setkáváme s euforií, kdy bylo znárodnování uměleckých děl a staveb vnímáno jako spravedlivé převá-

dění umění do rukou lidu, jemuž jediné tyto krásné předměty patří a jemuž budou poskytovat vzdělání a duševní obohacení. Počáteční nadšení mnoha památkářů se velmi rychle změnilo v nerovný boj o záchranu hodnot, které velké části tohoto „lidu“ byly zcela lhostejné a pro mnoho zástupců státních úřadů znamenaly jen majetek nebo zdroj finančních prostředků. Utilitární přístup k památkovým budovám, parkům a vnitřnímu vybavení znamenal v mnoha případech, jako tomu bylo i na Stránově, pomalejší či rychlejší destrukci. Památkové objekty měly poskytovat užitek, nikdo však již nechtěl nést zodpovědnost za údržbu a o památku pečovat.

Nesmíme však zapomínat ani na destrukci mnohem subtilnější, než bylo chátrání památek: destrukci vztahu k historickému dědictví, které bylo poníženo na zdroj zisku, a úcty k lidem jako takovým, kteří byli připravováni o domov a osobní majetek ve jménu abstraktního veřejného prospěchu. Přestože jejich jedinou vinou byl nevhodný třídní původ, bylo s nimi zacházeno jako s občany a lidmi druhé kategorie bez možnosti odvolání. Narušení vazeb k místu původu, k odkazu předků a lidské práci dodnes odráží řada staveb i samotná krajina. Tato destrukce se bohužel otiskla i do duší lidí a její stopy se budou vymazávat ještě po několik generací. O to více je potřeba si vážit vlastníků mnoha památek, kteří napravují chyby, jež nezpůsobili, a vynakládají obrovské prostředky a námahu, aby dědictví svých předků uvedli do původního stavu.

■ Poznámky

27 Více k tomu Jarmila Netková – Jana Svatoňová, *Návštěvní řady a zpřístupňování hradů a zámků, část II., Památky a příroda IX*, 1984, s. 523. Národní kulturní komise byla zrušena již dříve vládním nařízením č. 112 z 11. 12. 1951 s platností od 1. 1. 1952. Ke zrušení NKK podrobně Uhlíková (pozn. 2), s. 20 a 57.

28 Výše zmíněné hřiště vzniklé bez povolení bylo již dříve zrušeno.

29 NA, SPS – dodatky, inv. č. 174, kart. 104.

30 NA, SPS – dodatky, inv. č. 174, kart. 104. K osudům mobiliárních fondů Ivan Muchka, „Bílá místa“ péče o hrad a zámky po roce 1945, *Bulletin Státního ústavu památkové péče VIII*, 1992, s. 139–140.

31 Do sběrný v Mnichově Hradišti byly odvezeny pouze dva cenné kalichy a monstrance. NA, SPS – dodatky, inv. č. 174, kart. 104.

32 NPÚ, ÚOP středních Čech v Praze, spisový archiv, složka Nový Stránov.

33 Viz také <https://www.zamekstranov.cz/>